

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора Гультая Михайла Мирославовича
на дисертаційне дослідження Довганя Олександра Олександровича
на тему „Реалізація права на свободу думки і слова у професійній
діяльності журналістів“, подане до захисту у разову спеціалізовану вчену
раду на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 „Право“
за спеціальністю 081 „Право“

Актуальність теми дослідження. Запропонована тема „Реалізація права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів“ є актуальною і важливою для української науки конституційного права, а також для конкретної людини, суспільства і держави. Враховуючи необхідність розкриття особливостей конституційно-правового регулювання і забезпечення реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів, слід насамперед виходити з розуміння його соціально-правової природи і сутнісних характеристик, значення для самовираження людської самобутності та здійснення правового статусу журналістів у сучасних умовах.

З моменту проголошення незалежності України почався активний розвиток національного законодавства у сфері інформації, а в умовах сьогодення фактично не уявляється повноцінне життя без інформаційних технологій, свободи слова, свободи інформації, так само як і без демократичних інститутів, форм участі народу в управлінні державними і суспільними справами. Останні навряд чи були б можливими, якщо б не було їх забезпечено як на конституційному, так і інших рівнях правового регулювання досліджуваного права.

Автор на основі існуючої доктринальної і нормативної бази, вітчизняного і зарубіжного досвіду ґрунтовно проаналізував особливості реалізації права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів. Тому актуальність запропонованої дисертаційної роботи не викликає сумнівів.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Вивчення дисертації і наукових публікацій здобувача свідчить про чітке формулювання мети та завдань, об'єкта та предмета наукової роботи, що забезпечило логічну структуру дослідження, що дозволило всебічно та повно

вивчити обрану тему в межах встановленого обсягу.

Під час написання роботи автор дослідив велику кількість наукових джерел, їх змістовно опрацював, причому не лише джерела конституційного права, а й також кримінального, адміністративного, міжнародного права, з теорії та історії держави і права, філософії права тощо. Це дозволило йому вирішити, в рамках поставленої мети, важливе наукове завдання, відповісти на актуальні та значущі для науки і правозастосовної практики питання, на цій основі сформулювати пропозиції та рекомендації щодо подальшого вдосконалення конституційно-правових засад забезпечення реалізації права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів.

Результати наукового дослідження відображено в 12 наукових публікаціях, серед яких чотири статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України, одна стаття у закордонному виданні, одна стаття в колективній монографії та шість тез доповідей на науково-практичних конференціях, круглих столах.

Отже, дисертаційне дослідження Довганя О.О. на тему „Реалізація права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів“ виконане на високому науковому рівні, а публікації здобувача відповідають встановленим вимогам, відображають зміст заявленої наукової проблематики.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертація є одним з перших в Україні дослідженням теоретичних засад та практичних проблем дослідження конституційно-правових засад реалізації права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів.

У роботі сформульовано низку результатів і висновків, що були отримані вперше і мають високий ступінь наукової новизни. Зокрема, уперше:

– згідно з авторською позицією обґрунтовано визначення права на свободу думки і слова у суб'єктивному значенні як природного права людини, що включає сукупність можливостей людини формувати і розвивати, виражати і відстоювати у словесній або інших формах чи способах власні думки і ставлення до

різноманітних явищ і процесів, фактів і подій, що відображають її погляди, переконання і світогляд, а також збирати, шукати, отримувати, фіксувати, зберігати, поширювати і використовувати інформацію та ідеї усно, письмово або в інший спосіб, у тому числі за допомогою медіа, за винятком обмежень, встановлених законодавством;

– обґрунтовано розмежування загальних конституційно-правових принципів регламентації і реалізації права на свободу думки і слова; спеціальних конституційно-правових принципів регламентації і реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів;

– узагальнено систему джерел конституційно-правового забезпечення права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів в Україні, що включає: 1) міжнародні договори України; 2) Конституцію України; 3) конституційні та інші види законів України; 4) підзаконні нормативно-правові акти: а) акти Президента України; б) акти Кабінету Міністрів України; в) акти міністерств, інших органів центральної виконавчої влади; г) акти місцевих органів публічної влади; 5) акти Конституційного Суду України; б) судову практику та ін.;

– аргументовано визначення міжнародно-правових стандартів права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів, а також механізму реалізації даного права;

– сформульовано пропозиції щодо внесення змін і доповнень до законодавства України, зокрема, до Конституції України, інших законів України, відповідних підзаконних нормативно-правових актів України з метою підвищення медійної та електоральної культури, захисту безпеки журналістів і їх професійної діяльності, усунення прогалин і суперечностей, термінологічних неточностей тощо. Зокрема, запропоновано викласти частину другу статті 34 Основного Закону України у такому вигляді: „Кожен має право вільно збирати, створювати, отримувати, зберігати, поширювати інформацію усно, письмово або іншим способом – на власний вибір“; у Кримінальному кодексі України слова „засоби масової інформації“ в усіх відмінках і числах замінити словом „медіа“; примітку статті 231 викласти наступним чином: „Публічне, у тому числі через медіа,

журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки, повідомлення особою інформації про вчинення кримінального або іншого правопорушення, здійснене з дотриманням вимог закону, не є діями, передбаченими цією статтею, і не тягне за собою кримінальну відповідальність“.

Окрім наведених в роботі висновків та рекомендацій містяться й інші положення, які в сукупності відображують цілісність наукової новизни проведеного дослідження Довганя О.О.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість отриманих результатів дослідження, сформульованих положень і висновків дисертаційної роботи Довганя О.О. загалом не викликають суттєвих зауважень. Усі наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані, відповідають меті та завданням роботи, викладені у загальних висновках та висвітлені в опублікованих працях здобувача. Висновки дисертаційної роботи викладені автором доступною науковою мовою, чітко, коректно і логічно витікають із отриманих результатів, а рекомендації ґрунтуються на висновках дослідження.

Дисертація спрямована на реалізацію Конституції України 1996 року; Закону України „Про медіа“ від 13 грудня 2022 року № 2849–ІХ; Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яку ратифіковано Законом України „Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони“ від 16 вересня 2014 року № 1678–VII; указу Президента України „Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року“ від 30 вересня 2019 року № 722/2019; указу Президента України „Про Національну стратегію у сфері прав людини“ від 24 березня 2021 року № 119/2021; рішення Ради національної безпеки і оборони України „Про Стратегію інформаційної безпеки“ введеної в дію указом Президента України „Про рішення Ради національної

безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року „Про Стратегію інформаційної безпеки“ від 28 грудня 2021 року № 685/2021.

Дисертація також відповідає основним науковим напрямам з найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2019–2023 роки, затверджених постановою президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 року № 30; основним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки, схвалених Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 26 грудня 2017 р. № 28/1); основним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки, затвердженим рішенням вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 року (протокол № 23).

Обґрунтованість наукових положень дисертації забезпечується комплексним системним аналізом наявних нормативних, доктринальних та інших джерел у цьому напрямку дослідження. Автор демонструє, що його робота ґрунтується на попередніх дослідженнях, теоріях, концепціях та постулатах, а також вказує на власний внесок у розробку проблематики конституційно-правових засад реалізації права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів.

Дисертант чітко описує використані методи дослідження, обґрунтовує їх вибір, наводить докази, аргументи та логічні міркування для підтвердження наукових положень, надає конкретні приклади та інші підтвердження аргументації. Важливим є порівняння отриманих результатів і висновків з результатами й висновками інших авторів. Це допомагає визначити унікальність даного дослідження та спосіб, у який воно доповнює попередні напрацювання з цієї тематики. Отже, результати дисертації Довганя О.О., винесені на захист, є достатньо аргументованими, обґрунтованими, логічними та переконливими, мають високий ступінь наукової новизни і, безперечно, практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Встановлюючи завдання дисертаційного

дослідження в межах вибраної мети, автор підходить до їхньої деталізації обґрунтовано та послідовно, визначаючи наступні:

- узагальнити доктринальні джерела вивчення права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів;
- проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів;
- визначити особливості міжнародно-правового регулювання права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів;
- охарактеризувати стан конституційно-правового регулювання права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів в Україні;
- з'ясувати специфіку конституційно-правового регулювання права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів у зарубіжних державах;
- розкрити поняття і юридичну природу, складові механізми реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів;
- окреслити основні проблеми забезпечення безпеки і захисту журналістів, професійної діяльності журналістів;
- обґрунтувати напрями і способи вдосконалення законодавства і практики реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів.

Викладення завдань, визначення мети, об'єкта і предмета дослідження є чіткими, зрозумілими й такими, що цілком відповідають загальним вимогам. Завдання наукового пошуку виконано, мету роботи досягнуто.

Належний рівень виконання поставленого наукового завдання забезпечено належною методологією дослідження. У роботі використано широкий спектр філософських, загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціально-правових методів наукового пізнання, а також методологічних підходів і принципів. Вони обґрунтовані з урахуванням мети і завдань дослідження, специфіки його предмета й об'єкта.

Діалектичний та історико-правовий методи використовувались для узагальнення доктринальних джерел вивчення згаданого права, професійної

діяльності журналістів, процесу становлення законодавчого регулювання і міжнародно-правових стандартів у цій сфері. Визначальну роль відіграли антропологічний і компаративістський підходи та методи, завдяки яким розкрито людиноцентристську природу досліджуваного права, його зіставлення з іншими конституційними правами і свободами людини, досвід конституційно-правового регулювання права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів в Україні, зарубіжних державах та відповідність міжнародним стандартам. За допомогою аксіологічного, гносеологічного, формально-логічного методів і методу техніко-юридичного аналізу проаналізовано наукові позиції, обґрунтовано авторський підхід до розуміння основних дефініцій, категорій, їх сутнісних характеристик, цінності досліджуваних прав і їх значення для життєдіяльності людини та професійної діяльності журналістів. Системний і структурно-функціональний методи дозволили розглянути систему елементів міжнародного і конституційно-правового регулювання права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів, механізму реалізації цього права, систему загроз і ризиків у згаданій діяльності. Системно-структурний метод сприяв класифікації міжнародно-правових стандартів права на свободу думки і слова, свободи журналістської діяльності. Методи аналізу, синтезу, герменевтичний і синергетичний дозволили дослідити практику Європейського суду з прав людини у контексті реалізації і захисту права людини на свободу думки та вираження поглядів. Методи стратегування, правової семіотики, правового моделювання, узагальнення і прогнозування дозволили виокремити існуючі проблеми реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів, ефективності їх гарантій, інституційного механізму забезпечення, а також запропонувати способи вдосконалення їх конституційно-правового регулювання та реалізації.

Отже, поставлені наукові завдання виконано на високому методологічному рівні, а дисертант опанував необхідні компетенції для рівня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що вони можуть бути використані у:

1) науково-дослідній сфері – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень, на наукових конференціях і під час дискурсів про теоретичні й практичні аспекти реалізації права на свободу думки і слова загалом, у професійній діяльності журналістів, зокрема, механізми і гарантії забезпечення цього права і діяльності, використання позитивного досвіду зарубіжних країн у даній сфері;

2) освітньому процесі – під час підготовки і проведення занять для майбутніх юристів, журналістів та інших фахівців, при викладанні навчальних дисциплін „Конституційне право“, „Актуальні проблеми конституційного і муніципального права“, „Конституційне процесуальне право“, „Право Європейського Союзу“, „Міжнародне право“, „Конституційна реформа в Україні“, а також при підготовці підручників, навчальних посібників тощо;

3) правотворчості – при удосконаленні положень чинної Конституції України, відповідних законів й інших нормативно-правових актів, розробці законодавчих ініціатив, міжнародної правотворчої діяльності;

4) правозастосуванні – зокрема, у роботі органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні, суб'єкта у сфері медіа, громадських організацій, міжнародних організацій та інших інституцій, національних і міжнародних експертів для підвищення кваліфікації медіа юристів, адвокатів, інших фахівців, експертів тощо;

5) правовиховній і правороз'яснювальній роботі.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційне дослідження Довганя О.О. відповідає меті, завданням, предмету дослідження і вимогам Міністерства освіти і науки України та складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Анотація стисло надає загальну характеристику дисертаційного дослідження і тезово представляє основні науково-практичні та теоретичні положення, що у ньому містяться. Анотація дисертації ідентична її основному змісту, адекватно відображає основні положення дослідження, викладена українською і англійською мовами. У *вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми, охарактеризовано

ступінь її наукової розробленості, визначено зв'язок із науковими програмами, планами, темами, окреслено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дисертаційного дослідження, сформульовано наукову новизну, практичне значення результатів наукового дослідження, надано інформацію щодо апробації дисертації.

Перший розділ здобувач присвятив огляду доктринальних і теоретико-методологічних засад дослідження права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів. Автор робить низку важливих узагальнень та висновків. По-перше, простежується еволюція правозахисних теорій і концепцій прав людини, зокрема погляди на право на свободу думки і слова та право на інформацію в контексті четвертого покоління прав людини. Найбільшу увагу цим питанням приділяють науки конституційного права, філософії права, теорії держави і права. По-друге, аналізуються різні підходи до типологізації права на свободу думки і слова – його віднесення до особистих, політичних, культурних або змішаних прав людини. Розглядається співвідношення і взаємозв'язок цього права з іншими конституційними правами. По-третє, надається визначення права на свободу думки і слова у суб'єктивному та об'єктивному значеннях як природного невід'ємного комплексного права людини. Виокремлюються його властивості та складові елементи. По-четверте, обґрунтовується класифікація конституційно-правових принципів регламентації і реалізації досліджуваного права на загальні та спеціальні для професійної діяльності журналістів. Проте, на думку автора, існуюча теоретична база потребує вдосконалення, особливо в частині конституційно-правового статусу журналістів, захисту їх професійної діяльності, гарантій безпеки, співвідношення зі статусом інших медіаучасників тощо.

У *другому розділі* дисертації розглядається питання міжнародних та національних стандартів, нормативно-правового регулювання права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів. Аналізується роль Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та інших міжнародних організацій у розробці універсальних і регіональних стандартів у цій сфері. Наводяться приклади відповідних міжнародно-правових актів, зокрема Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та низка документів Ради Європи.

Пропонується авторське визначення поняття „міжнародно-правові стандарти права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів“ та критерії для їх класифікації. Проаналізовано чинники, що його зумовлюють у різних державах: історичні традиції, правова система, організація публічної влади, взаємодія з громадянським суспільством тощо. Для України відзначається негативний вплив тоталітарної спадщини на початку 1990-х років. Виділяються етапи становлення відповідного конституційно-правового регулювання в незалежній Україні. Розкрито систему джерел конституційно-правового забезпечення свободи думки і слова журналістів в Україні, яка порівнюється з системами аналогічних джерел інших держав, відмічаються особливості формувань цього права в конституціях, інших законах, а також досліджується регламентація питань журналістської етики.

Зрештою, у *третьому розділі* роботи розглянуто механізм забезпечення права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів. Акцентується, що для цього необхідне не лише відповідне законодавче врегулювання з урахуванням міжнародно-правових зобов'язань України, але й реальне функціонування механізму реалізації цього права. Автор визначає складові такого механізму: нормативно-правову та інституційну підсистеми. Аналізуючи нормативно-правову складову, він відзначає стабільність конституційно-правових засад та, водночас, динамічність галузевого законодавства, формування медійного законодавства як окремої комплексної галузі. Разом з цим наголошує на необхідності вдосконалення регулювання в умовах війни, на окупованих територіях для забезпечення національної інформаційної безпеки. Щодо інституційної складової, дисертант вказує на низку проблем і завдань, таких як: вдосконалення діяльності профільних органів влади, налагодження взаємодії з громадянським суспільством, забезпечення безпеки журналістських розслідувань. Наводить також приклади відповідної судової практики на національному та міжнародному рівнях. Позитивним є і формулювання пропозицій щодо внесення змін до законодавства для підвищення медійної культури, захисту безпеки журналістів, усунення прогалин та суперечностей у правовому регулюванні.

Після кожного розділу та наприкінці дисертаційного дослідження наводяться висновки, які відповідають завданням і меті роботи, узгоджуються з отриманими результатами, мають належну аргументацію, характеризуються високим рівнем достовірності та практичною спрямованістю. Список використаних джерел складається з 457 найменувань, що включає публікації як у вітчизняних так і у зарубіжних виданнях.

Крім того, кожен розділ дисертаційного дослідження Довганя О.О. має наукову значущість, слугує підґрунтям для наступної частини роботи, що в результаті утворює цілісне дослідження, яке є основою для вирішення практичного завдання – удосконалення конституційно-правових засад реалізації права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів. Наведене дозволяє стверджувати, що його дисертація відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Довганя О.О. можуть бути рекомендовані для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти юридичного профілю, у наукових експертизах, науково-дослідних розробках наукових установ, при підготовці наукових публікацій та монографій, проведенні досліджень за цим напрямом, а також у практичній діяльності.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. У роботі містяться деякі технічні неточності, а також окремі дискусійні положення, що потребують додаткового пояснення або уточнення. Йдеться про конкретизацію викладеного на стор. 28 роботи твердження, що „дисертація є одним з перших в Україні авторських монографічних досліджень, в якому розкрито особливості конституційно-правового регулювання і реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів“. Тут слід уточнити, чи були дисертаційні праці на схожу тематику та який внесок автора, порівняно із здобутками інших дослідників.

Наступне питання стосується інших положень і висновків дисертації, зокрема, таких: „окрему групу джерел становлять етичні норми і принципи

професійної діяльності журналістів, закріплені Кодексом етики українського журналіста – документі, що визначає основні морально-етичні орієнтири, яких журналіст має дотримуватися при виконанні професійних обов'язків. В його основу покладено права і свободи людини, викладені у Загальній декларації прав людини, Всесвітній Хартії свободи преси ООН, Декларації принципів поведінки журналіста Міжнародної Федерації журналістів, Конституції України та чинному законодавстві, а також на даному кодексі базується робота Комісії з журналістської етики“ (стор. 198); „етичні норми і принципи професійної діяльності журналістів, закріплені Кодексом етики українського журналіста, що визначає основні морально-етичні орієнтири, яких журналіст повинен дотримуватися при виконанні професійних обов'язків і на якому базується робота Комісії з журналістської етики“ (стор. 5). У зв'язку з цим потребує відповіді питання: яке місце відводиться у системі джерел правового конституційно-регулювання досліджуваного права згаданим етичним нормам і принципам?

Також дискусійними є пропозиції про внесення змін та доповнень у законодавство України, зокрема, у Конституцію України, Кримінальний кодекс України, Виборчий кодекс України та інші. Вони потребують додаткових пояснень і конкретизації під час публічного захисту.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено, що підтверджено результатами перевірки. Дисертація Довганя О.О. на тему „Реалізація права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів“ є оригінальною, самостійно виконаною науковою роботою.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Довганя Олександра Олександровича на тему: „Реалізація права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів“, подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, містить нові науково обгрунтовані результати, що

відрізняються новизною в постановці і вирішенні проблем реалізації права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів. У сукупності вони є суттєвими для розвитку науки конституційного права, мають теоретичне й практичне значення.

Рецензована робота відповідає галузі знань 08 „Право“ спеціальності 081 „Право“; вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)“ від 23 березня 2016 року № 261 зі змінами; Вимогам до оформлення дисертації затверджених наказом Міністерства освіти і науки України „Про затвердження Вимог до оформлення дисертації“ від 12 січня 2017 року № 40 зі змінами; Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії“ від 12 січня 2022 року № 44 зі змінами. Автор дисертації Довгань Олександр Олександрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 „Право“ за спеціальністю 081 „Право“.

Рецензент

Доктор юридичних наук
професор кафедри конституційного
права та прав людини Національної
академії внутрішніх справ

Михайло ГУЛЬТАЙ